

ВИМУШЕНА МІГРАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

FORCED MIGRATION OF THE POPULATION OF UKRAINE DURING THE WAR

У даній статті досліджено різноманітні аспекти міграції населення України під впливом війни. Проаналізовано поняття «міграція», її основні риси. Визначено основні показники динаміки переселення українців. Наведено основні положення Директиви про тимчасовий захист. Узагальнено основні тренди та тенденції міграції населення України. Побудовано та охарактеризовано світову динаміку кількості біженців з України від 24 лютого 2022 року. Виявлено рейтинг країн за кількістю прийнятих біженців. Проаналізовано дані мобільних операторів в розрізі чисельності жителів України. Висвітлено дані соціологічних опитувань стосовно намірів біженців з України щодо повернення додому. Виявлено основні драйвери повернення українців. Артикулюються конкретні кроки і рекомендації щодо політики повернення та соціально-економічного відновлення для розв'язання проблеми вимушеної міграції в умовах воєнного конфлікту на території України.

Ключові слова: міграція, вимушена міграція, біженці, повномасштабна війна, перекваліфікація робочої сили.

This article examines various aspects of migration of the population of Ukraine under the influence of the war. The concept of "migration" and its main features are analyzed. The main indicators of the dynamics of the resettlement of Ukrainians have been determined. The main provisions of the Directive on temporary protection are given. According to this directive, persons fleeing military aggression against Ukraine were granted temporary protection in the EU, i.e. they received a residence permit and access to the labor market, education (for minors), family relocation and social security. The main trends and tendencies of migration of the population of Ukraine are summarized. As of June 30, 2023, almost 4.7 million non-EU citizens who left Ukraine due to the war had the status of temporary protection in EU countries. The global dynamics of the number of refugees from Ukraine as of February 24, 2022 have been constructed and characterized. The ranking of countries by the number of accepted refugees has been revealed. The top three countries that granted asylum to people from Ukraine are Germany, which received 1,086,355 people, Poland – 968,390, and the Czech Republic – 368,300 people. The data of mobile operators were analyzed in terms of the number of residents of Ukraine. Data from sociological surveys regarding the intentions of refugees from Ukraine to return home are highlighted. The main drivers of the return of Ukrainians to the state will be the victory of Ukraine, the end of the war, economic growth based on the attraction of foreign investments, modernization and digitization of the economy, and an increase in the level of well-being of the population. The findings of this research culminate in articulating specific steps and recommendations for a comprehensive return policy and socio-economic recovery. In the context of the war-induced forced migration in Ukraine, this article contributes valuable insights and policy recommendations to address the challenges posed by population displacement, fostering a nuanced understanding of the phenomenon and guiding effective strategies for its mitigation.

Key words: migration, forced migration, refugees, full-scale war, labor retraining.

УДК 331.742

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.9-11>

Белінська Я.В.¹

д.е.н., професор,
в.о. завідувача кафедри
міжнародних економічних відносин,
Державний податковий університет
Шевчук О.І.²

студентка,
Державний податковий університет

Belinska Yanira

State Tax University
Shevchuk Oleksandra
State Tax University

Постановка проблеми. Війна на території України призвела до серйозної соціально-економічної нестабільності та вимушеної міграції населення. Загострення військового конфлікту призвело до виникнення невизначеності та загрози безпеці, які змушують людей залишати свої домівки. Ця ситуація викликає не лише фізичне переміщення людей, але й зумовлює значні економічні, соціальні та психологічні виклики. Міграційні процеси також створюють міжнародні виклики та впливають на дипломатичні відносини України з іншими країнами. У зв'язку з цим, важливо розвинути стратегії для розв'язання проблем вимушеної міграції та підтримки постраждалих груп населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи наукові праці вчених з України та інших країн, важливо відзначити, що їх дослідження фокусуються на різних аспектах міграційних явищ. Автори здебільшого приділяють увагу аналізу міграційних потоків, програм для біженців або специфічних локальних міграційних

процесів у конкретних країнах, регіонах чи континентах. Зокрема, зарубіжні дослідники, такі як Дж. П. Феррі, Т. Дж. Хаттон, А. МакКеун, Т. Зубяшвілі, Т. Рапопорт, Р. Трівсон, М. Ландесманн, а також вчені з України, такі як О. Бандурка, С. Мосендз, С. Проскуров, Н. Рощина, У. Садова, Е. Лібанова, акцентують свої дослідження на різноманітних аспектах міграційних явищ. Разом з тим, комплексний підхід до визначення основних тенденцій зовнішньої міграції населення України розвинено недостатньою мірою.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення основних тенденцій зовнішньої міграції населення України.

Вклад основного матеріалу дослідження. Міграція, як вічний супутник розвитку суспільств, стає ключовим елементом сучасної глобалізованої епохи. Люди переселяються за різними причинами - від економічних та політичних турбуленцій до бажання покращити якість життя та розширити горизонти. Міграція визначає не лише культурні, але і соціальні, економічні та політичні

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9685-0434>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3649-5896>

трансформації у кожній точці світу. Не винятком є й сучасна Україна як територія різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків. У довоєнний час міграційний приріст населення України був дуже незначним. Нині ж населення України, через повномасштабні воєнні дії на території держави, бере активну участь у міграційних процесах. Відповідно до даних МЗС, станом на червень 2023 року загальна кількість громадян України, які перебувають за кордоном, становить 8 мільйонів 177 тисяч осіб [6].

Згідно з термінологією Міжнародної організації з міграції (International Organization for Migration), міграція – це переміщення людей з місця їхнього звичайного проживання через міжнародний кордон або в межах держави [10]. Міграційні процеси містять зміну місця проживання окремою особою або групою осіб, але мотивація цих людей може бути дуже різною.

Аналіз наукових підходів до визначення поняття "міграція" дозволяє виявити такі сутнісні ознаки:

1) це об'єктивний, системний соціально-демографічний чи соціально-економічний процес [7, с. 20];

2) це добровільне, постійне або тимчасове, сезонне, легальне чи нелегальне переміщення [3, с. 23];

3) це переміщення працездатного населення, трудових ресурсів, робочої сили, працересурсного потенціалу [8, с. 476];

4) це процес, пов'язаний з реалізацією відповідних інтересів: вищий заробіток, підвищення рівня життя; працевлаштування, більш вигідне використання власної робочої сили, продаж власної праці; зміна місця роботи тощо [4, с. 20];

5) на цей процес впливають чинники різноманітного змісту, зокрема економічного характеру: норми міграційної поведінки; статусні характеристики різних прошарків населення; рівень розвитку соціально-економічних відносин у районах прибуття й вибуття мігрантів [7, с. 20].

З 24 лютого 2022 року незаконна військова агресія Росії проти України спричинила серйозну гуманітарну кризу та масовий приплив переміщених осіб з України. Щоб запропонувати швидку й ефективну допомогу цим людям, 2 березня 2022 року Європейська Комісія запропонувала запровадити тимчасовий захист відповідно до Директиви Ради 2001/55/ЄС (The Temporary Protection Directive). Після пропозиції Комісії вперше активувати Директиву про тимчасовий захист, 4 березня 2022 року Рада прийняла імплементаційне рішення про надання статусу тимчасового захисту громадянам України та іншим категоріям переміщених осіб з України 24 лютого 2022 року або пізніше. Згідно з цією директивою, особам, які тікають від військової агресії проти України, було надано тимчасовий захист в ЄС, тобто вони отримали дозвіл на проживання та

доступ до ринку праці, освіти (для неповнолітніх), можливості переїзду родини та соціального забезпечення. Крім того, Комісія прийняла оперативні вказівки щодо управління зовнішніми кордонами, щоб полегшити перетин кордонів між ЄС та Україною. Станом на 30 червня 2023 року статус тимчасового захисту в країнах ЄС мали майже 4,7 млн негромадян ЄС, які залишили Україну через війну [5].

Згідно з даними Statista, трійку країн-лідерів, які надали притулок вихідцям з України, складають Німеччина, яка прийняла 1086355 осіб, Польща – 968390 і Чеська Республіка – 368300 осіб (рис. 1).

З точки зору розміру окремих країн, найбільше людей з тимчасовим захистом було в Чехії, яка надала притулок для 32,2 бенефіціарів на 1000 жителів станом на кінець червня. За нею йдуть Польща (26,6), Естонія (25,8), Болгарія (24,9) і Литва (24,7), тоді як середній індекс ЄС становить 9,1 на 1000 жителів [11].

Спираючись лише на дані Держприкордонслужби, можна зафіксувати абсолютно негативну тенденцію щодо виїзду українців (табл. 1). Зокрема, станом на 1 травня 2023 року Держприкордонслужба зафіксувала 18,52 млн виїздів з України та 15,84 млн в'їздів. Різниця становить 2,686 млн осіб. У квітні 2023 року від'ємне міграційне сальдо зросло на 31 тис. перетинів [12]. Проте такий приріст є незначним у порівнянні зі справді масовим виїздом у грудні 2022 – березні 2023. Лише за ці 4 місяці негативне сальдо зросло на понад 1,8 млн осіб. Причина такого відтоку населення може бути пов'язана з відключеннями світла та масованими російськими обстрілами в листопаді 2022 – січні 2023 років.

Важливим джерелом інформації про поточну чисельність жителів України можуть бути дані мобільних операторів. Уряд України вже використовував цю інформацію для оцінки доступної кількості населення у 2019 році. За даними NCEC, станом на червень 2023 року в мережі мобільного зв'язку України було 48,3 мільйона активних SIM-карт. Оскільки у звіті НКРЕКП зазначено, що в середньому на 100 жителів України припадає 143 SIM-картки, то можна припустити, що на території України проживає не більше 33,8 млн жителів. За такою ж методикою розрахунку можна припустити, що кількість жителів України станом на 6 червня 2023 року порівняно з 31 грудня 2021 року зменшилася на понад 7 млн осіб [12].

Станом на 30 червня 2023 року громадяни України становили 98% усіх осіб, які перебувають під тимчасовим захистом у країнах ЄС. З них 46,6% дорослих жінок, 34,4% дітей і 19% дорослих чоловіків [11].

Уряди європейських країн виділили понад 43 млрд євро на надання притулку українцям, які стали біженцями через розв'язану Росією війну.

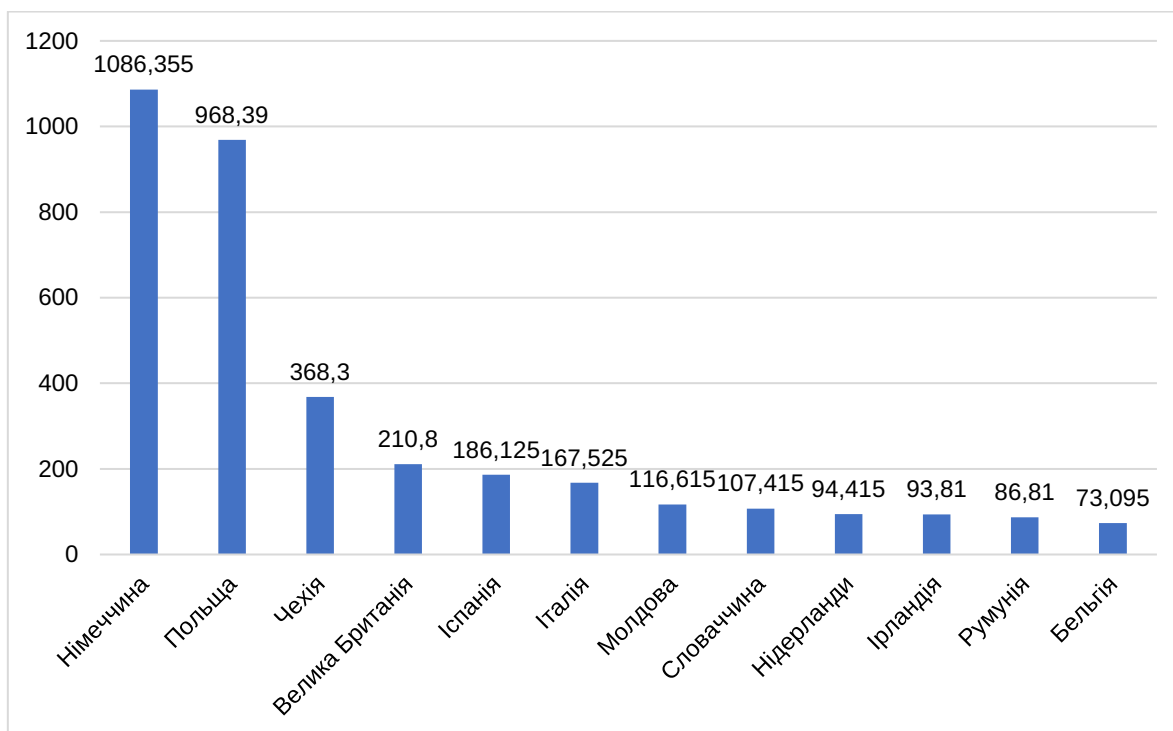


Рис. 1. Орієнтовна кількість біженців з України з лютого 2022 року станом на 12 вересня 2023 року, за вибраними країнами

Джерело: складено за даними [9]

Таблиця 1

Кількість перетинів кордону з 24.02.2022 по 01.05.2023

Прикордонна ділянка	Загальна кількість перетинів	В'їзд в Україну	Виїзд з України	Міграційне сальдо
Угорщина	4 405 629	2 142 325	2 263 304	-120,979
Словаччина	2 283 454	1 044 561	1 238 893	-194,332
Румунія	4 469 787	2 105 445	2 364 342	-258,897
Польща	19 936 060	9 042 429	10 893 631	-1,851,202
Молдова	3 259 835	1 494 669	1 765 166	-270,497
Росія	5 868	5 569	299	5 270
Білорусь	4 038	3 972	66	3 906

Джерело: складено за даними [12]

Також за допомогою ООН відстежується міграція українців на території агресора. За даними UNHCR, на початку 2023 року 2,9 млн українців перебували на територіях росії та білорусі, однак неможливо точно визначити чи була ця міграція добровільною і скількох з них депортували [1].

Серед країн, які не входять до ЄС, Канада є найпопулярнішим місцем для українських біженців, оскільки там вже є велика українська діаспора. Громадяни України мають право перебувати в Канаді протягом трьох років за програмою СUAET, яка надає їм тимчасове житло та фінансову допомогу. З лютого 2022 року до Канади в'їхало близько 220 тис. українських біженців, а загальна кількість трирічних віз на проживання, виданих українцям, сягнула 730 тисяч. За цей же

період до США прибуло понад 100 тисяч біженців, а термін дії програми тимчасового захисту, відомої як «Єднаймося заради України», продовжено до двох років. Однак він вимагає, щоб кожен біженець мав прихильника в США, який погодиться надавати їм фінансову підтримку протягом усього терміну їхнього перебування в Сполучених Штатах.

Слід зазначити, що лише 1 із 16 українців за кордоном перебуває на консульському обліку. Станом на 21 червня 2023 року таких громадян трохи більше 493 тисячі, з них 88% повнолітні [11].

Сьогодні різні дослідницькі центри наводять різні показники чисельності біженців на основі власних розрахунків та припущень, а також різні результати соціологічних опитувань стосовно намірів громадян України щодо повернення

додому. Дослідження показало, що з тих, хто виїхав за кордон повернулися до України лише 18%. Багато українців мріяли пожити за кордоном і, на жаль, таку можливість дала саме війна. То чому ж опинившись в омріяній країні, вони повертаються на Батьківщину? Головною причиною повернення респонденти називають емоційну важкість перебування за кордоном. Саме туга за Батьківщиною для половини опитаних (49%) стала тим фактором, який став вирішальним для повернення додому. З великим відривом, як причини повернення, йдуть припинення чи зменшення кількості обстрілів населеного пункту де мешкав респондент (18%), складності комунікації, незнання мови за кордоном (17%), брак власних фінансових ресурсів (17%). 14% повернулися, оскільки не знайшли підходящого житла, 12,6% не знайшли роботу, що відповідає кваліфікації; 12% повернулися з ідейних міркувань, оскільки у такий час обов'язок українця – бути на Батьківщині, 10% повідомили, що з'явилася можливість працевлаштування чи відновлення роботи в Україні [2].

Основними драйверами повернення українців у державу будуть перемога України, закінчення війни, економічне зростання на основі залучення іноземних інвестицій, модернізації та діджиталізації економіки, підвищення рівня добробуту населення.

Таким чином, окрім військових цілей, перед українським урядом стоїть найважливіша мета – представити переконливі аргументи та ефективні заходи для сприяння репатріації мільйонів біженців.

Для забезпечення максимально можливого повернення українців після закінчення війни, необхідно вжити наступні заходи.

По-перше, важливо співпрацювати з країнами ЄС для повернення українців. Україна має переконати європейських партнерів, що повернення біженців – це форма допомоги країні. Збільшення кількості повернутих осіб сприятиме економічному зростанню та забезпечить безпеку в Європі, зменшуючи витрати ЄС на відновлення України.

По-друге, необхідно швидко відновлювати постраждалі регіони після війни. Ті, хто виїхав за кордон зі зруйнованих міст, може не мати можливості повернутися через відсутність інфраструктури. Швидка та прозора відбудова сприятиме поверненню українців на Батьківщину.

По-третє, надання допомоги біженцям з постраждалих регіонів під час процесу відбудови. Опитування свідчить, що українці готові повертатися, отримавши підтримку у вигляді грошей чи субсидій на житло в безпечних областях.

По-четверте, важливо допомагати в пошуку роботи в безпечних регіонах та організовувати курси перекваліфікації. Можливість знаходження високооплачуваної роботи в Україні є важливим мотивом для повернення.

Висновки. Отже, ситуація з міграцією в Україні є досить складною через війну та величезну кількість внутрішньо переміщених осіб та міжнародних біженців. Зараз Україна стала країною, з якої багато людей виїжджають в пошуках кращих умов життя, особливо молоді та висококваліфіковані спеціалісти, тобто Україна втрачає людський капітал. Також основними причинами міграції є економічна нестабільність, політична та соціальна ситуація в країні, спричинена війною, демографічна криза і інші фактори. Зміна демографічного складу населення внаслідок масштабної міграції також може мати вагомі негативні наслідки для забезпечення розвитку країни в майбутньому.

Розв'язання проблеми вимушеної міграції лежить в площині застосування спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародної спільноти. Забезпечення стабільності та відносної безпеки в зоні конфлікту, підтримка соціальної інтеграції та створення побутових умов для повернення переселенців є критичними необхідними елементами комплексного підходу до розв'язання цього проблемного питання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вимушена міграція і війна в Україні. *Cedos*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migraciya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznua-10-chervnua-2022/#:~:text=3a%20даними%20ДПСУ,%20протягом%2024,які%20покинули%20Україн%20звернення:25.12.2023>.
2. Вплив міграційних процесів на перебіг повного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн Східного партнерства. *Центр Разумкова*. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (дата звернення: 26.12.2023).
3. Дробко Е.В. Удосконалення механізмів державного управління у сфері зовнішньої трудової міграції громадян України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: спец. 25.00.02 "Механізми державного управління". Львів, 2011. 23 с.
4. Звірід Н.В. Статистична оцінка інтенсивності міграції робочої сили (на прикладі Західного регіону України): автореф. дис. ... к.ю.н.: спец. 08.00.10 "Статистика". Київ, 2011. 20 с.
5. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у жовтні зросла на 51,8 тис. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/953227.html> (дата звернення: 29.12.2023).
6. Кількість українців та їх міграція за кордон через війну. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-killist-ukrainciv-ta-ih-migracia-zakordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 25.12.2023).
7. Шушпанов П.Г. Зовнішня трудова міграція населення регіону: соціально-демографічний аспект (на матеріалах Тернопільської області): автореф. дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика". Київ, 2009. 20 с.

8. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія. Рівне : видавець О.М. Зень, 2009. 476 с.

9. Border crossings from and to Ukraine 2023. *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1310270/number-of-refugees-from-ukraine/> (date of access: 29.12.2023).

10. Key migration terms. *IOM UN Migration*. URL: <https://www.iom.int/keymigration-terms> (date of access: 16.05.2022).

11. Nearly 4.2 million people under temporary protection. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231006-2> (date of access: 27.12.2023).

12. Number of Ukrainians and Their Migration Abroad Because of the War. *ОПОРА*. URL: <https://www.oporaua.org/en/viyina/24791-kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791> (date of access: 26.12.2023).

REFERENCES:

1. Vymushena mihratsiia i viina v Ukraini [Forced migration and war in Ukraine]. *Cedos*. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cheravnua-2022/#:~:text=3a%20даними%20ДПСУ,%20протягом%2024,які%20покинули%20Україн%> (date of access: 25.12.2023) (in Ukrainian)

2. Vplyv mihratsiinykh protsesiv na perebih povoiennoho vidnovlennia Ukrainy, mihratsiinu polityku YeS ta krain Skhidnoho partnerstva [The influence of migration processes on the course of post-war reconstruction of Ukraine, the Mihratsia policy of the EU and the countries of the Eastern Partnership]. *Razumkov Center*. Available at: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf> (date of access: 26.12.2023) (in Ukrainian)

3. Drobko E.V. (2011). Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnogo upravlinnia u sferi zovnishnoi трудової mihratsii hromadian Ukrainy: avtoref. dys [Improvement of state management mechanisms in the sphere of external labor migration of Ukrainian citizens: avtoref. Thesis]. Lviv, 23 p. (in Ukrainian)

4. Zvirid N.V. Statystychna otsinka intensyvnosti mihratsii robochoi syly (na prykladi Zakhidnoho rehionu Ukrainy): avtoref. dys. [Statistical evaluation of the intensity of labor migration (on the example of the Western region of Ukraine)]. Kyiv, 2011. 20 p. (in Ukrainian)

5. Kilkist bizhentsiv z Ukrainy zi statusom tymchasooho zakhystu v YeS u zhovtni zroslo na 51,8 tys [The number of refugees from Ukraine with the status of temporary protection in the EU increased by 51.8 thousand in October]. *Interfaks-Ukraina*. Available at: <https://interfax.com.ua/news/general/953227.html> (date of access: 29.12.2023) (in Ukrainian)

6. Kilkist ukraintsiv ta yikh mihratsiia za kordon cherez viinu [The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war]. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-kilkist-ukrayinciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (date of access: 25.12.2023) (in Ukrainian)

7. Shushpanov P.H. (2009). Zovnishnia trudova mihratsiia naselennia rehionu: sotsialno-demografichniy aspekt (na materialakh Ternopilskoi oblasti): avtoref. dys. [External labor migration of the population of the region: socio-demographic aspect (based on the materials of the Ternopil region)]. Kyiv, 20 p. (in Ukrainian)

8. Iuskiv B.M. (2009). Hlobalizatsiia i trudova mihratsiia v Yevropi [Globalization and labor migration in Europe]. Rivne, 476 p. (in Ukrainian)

9. Border crossings from and to Ukraine 2023. *Statista*. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1310270/number-of-refugees-from-ukraine/> (date of access: 29.12.2023).

10. Key migration terms. *IOM UN Migration*. Available at: <https://www.iom.int/keymigration-terms> (date of access: 16.05.2022).

11. Nearly 4.2 million people under temporary protection. *European Commission*. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231006-2> (date of access: 27.12.2023).

12. Number of Ukrainians and Their Migration Abroad Because of the War. *ОПОРА*. Available at: <https://www.oporaua.org/en/viyina/24791-kilkist-ukrayintsiv-ta-yikh-migratsiia-za-kordon-cherez-viinu-doslidzhennia-gromadianskoyi-merezhi-opora-24791> (date of access: 26.12.2023).